

„Három esztendő vagy 300 év?” Megjegyzések a DAI 38. fejezete időviszonyaihoz

Tóth Sándor László

SZTE BTK Történeti Intézet

Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

Az előadás a VII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár uralkodása alatt, 948/952 között egybeszerkesztett, *De administrando imperio* (DAI) című műve 38. fejezetének időviszonyait elemzi a DAI kiadásai és legrégebbi kézírata (Codex Parisinus Graecus 2009.) alapján. Kulcskérdés, hogy 3 esztendő vagy 300 év intervallumot fog át a vonatkozó magyar fejezet. A kronológia fontos nemcsak a történettudomány, hanem a társtudományok szempontjából is. A turkológia a nagyszámú török jövevényszó alapján a magyarok hosszú ideig tartó déli tartózkodására („kaukázusi”, Don-kubáni őshaza) következtetett. A régészetben is sokáig uralkodott a hosszú kazár uralom feltevése kapcsán az ún. szaltovomajaki kultúra szerepének hangsúlyozása. Újabban ezt megkérdőjelezték, és jóval rövidebb, 9. századi második felére korlátozódó kapcsolatot feltételeztek.

A DAI jelentősége vitathatatlan, az akkori világról gazdag képet ad, bizánci szemszögből. Nem történeti munka, inkább egyfajta „kézikönyv” Romanosz trónörökös számára. A bizánci udvari levéltárban található különböző anyagok, jelentések, történeti munkák egyfajta kivonatolása, összeszerkesztése. Ebből következően is számos elírást, tévedést rejt magában, tehát gondos filológiai elemzést, forráskritikát igényel.

A magyarokról szóló részben (38–40. caput) a honfoglalás előtti magyar történetről a 38. fejezet tudósít. Ennek lehetséges forrásait a bizánci–magyar érintkezések adják. A Konstantin-Cyryll legenda beszámol arról, hogy 861-ben a Kazáriába tartó bizánci követség ungrik-ba (magyarok) ütközött, akik tovább engedték őket. Georgius Monachus Continuatus arról tudósított 894/894 tájára vonatkozóan, hogy Bölcs Leó császár megbízásából Nikétász Szklérosz követ a Dunánál tárgyalta a magyarok két fejedelmével (Árpád és Kuszán) Simeon bolgár uralkodó megtámadásáról. Ha Nikétász követ készített jelentést, bizonyos információk bekerülhettek a DAI-ba. A harmadik érintkezés már a Kárpát-medencei honfoglalás után történt. Ekkor Gábriel klerikosz érkezett a magyarokhoz azzal a megbízatással, hogy vegye rá őket arra, hogy támadják meg a besenyőket és foglalják vissza szállásterületüket. A baszileusz ajánlatát a magyar fejedelmek indulatosan elutasították. A DAI 8. fejezete tartalmazza a bizánci ajánlatot („követutasítást”), és a magyar vezetők válaszát. Vélhetően a Kárpát-

medencei szállásterület („Turkia”) 40. fejezetbeli leírása Gábriel jelentéséből származhatott. Lehetséges, hogy a 38. fejezet magyar információi, vagy egy részük is Gábriel követjelentésére vezethető vissza. A történeti kutatásban több dátum merült fel Gábriel küldetése időpontjaként (Bölcs Leó kora, 898 után; Romanosz Lekapenosz kora, 927 után; 943–944 körül). Nézetem szerint Bölc Leó kora, a 10. század első évtizede valószínűsíthető. Ekkor a magyarok a bizánciak szövetségesei voltak, és a besenyőktől elszenvedett vereség is még frissen élt a magyarokban. Utolsó ismert, korabeli érintkezésként említhetjük Bulcsú karha és Árpád dédunokája, Termacsu 948-ra tehető bizánci követségét, amelyről Konsztantinosz is megemlékezett a DAI 40. fejezetében. Tőlük származtak a 40. fejezet kurrens információi (Árpád leszármazói, Bulcsúra és apjára, Kálra vonatkozó értesülés). Nézetem szerint elsősorban Gábriel klerikosz Bölc Leó korából származó jelentéséből, és a magyar követségtől eredhetnek a magyarok történetéről szóló, 38. fejezetbeli híradások.

A 38. fejezet felépítésével kapcsolatban két értelmezést különböztethetünk meg. A hagyományos, „lineáris” felfogás szerint a történet a legrégebbi múlt felől halad a jelen felé. A másik nézet szerint két jelentést, forrást szerkesztettek egybe. Véleményem szerint párhuzamos szerkesztésű a 38. fejezet. Mindkét epizód tartalmaz egy-egy letelepedés-történetet (Levedia, Eteköz), egy-egy kazár kapcsolatról szóló elbeszélést, és egy-egy besenyő támadásról beszámoló híradást. Hangsúlyoznunk kell a konsztantinoszi tudósítás mozaik jellegét, és a konsztantinoszi időviszonyok relativitását.

A 38. fejezetben öt időbeli kifejezés a „jelenrel,” hat pedig a honfoglalás előtti „régmúlttal” kapcsolatos. A jelenre utaló időhatározók (mostanáig, mostanában, mindmáig, most is mindmáig, mostanáig) esetében az a kérdés, hogy Bölc Leó, vagy Konsztantinosz korára vonatkoznak-e. Fontosabbak a régmúltal utaló időhatározók (régén, abban az időben, három esztendeig, kevés idő múltával, néhány év/valamennyi idő után, abban az időben), amelyek zöme relatív jellegű. A „régén” (*to palaion*) a magyarok Kazáriához közeli, levediai megtelepedésére vonatkozó relatív időhatározó. Felvetették, hogy a DAI összeszerkesztéséhez (948-952) képest 70-80 évvel korábbi időre, tehát 880 körüli időre utalhat. Valószínűbbnek vélem a DAI egy szöveghelye (37,2-3) analógiájára, hogy a besenyők 50-55 évvel korábbi kiűzése, tehát a 890-es évek előtti hosszú, pontosan nem behatárolható időszakra utal. Az „abban az időben” (*to tote khrono*) kifejezés a magyarok levediai életére vonatkozik, de nem határozható meg pontosabban. A következő időhatározó szerint a magyarok „három esztendeig” (*eniautous treis*) együtt éltek és harcoltak a kazárokkal. A történeti kutatásban paleográfiai (betűszám feltételezett téves átírása) és tartalmi okból zömmel elvetették ezt a rövid időre utaló kifejezést, és nagyobb időintervallummal (20, 30, 50, 200, 300 év)

helyettesítették. A legrégebbi kéziratban betűvel kiírt 'három' (*treis*) szerepel, akárcsak a 39. fejezet három kavár törzse említésekor, jóllehet betűszámot találunk a 38. fejezetben több helyen is (pl. a törzsek hetes számánál). Tartalmi szempontból is valószínű, hogy Levedi egy konkrét, hároméves szövetség jutalmául kapott előkelő kazár feleséget a kagántól. A hároméves magyar–kazár katonai együttműködést források kombinációja révén 859-861 tájára (esetleg 870-880 körülre) tehetjük. A következő időhatározó az etelközi megtelepedés leírása után szerepel. A történet szerint a kangar-besenyők támadása, a magyarok kettészakadása után a Levedi vezette rész Etelközben telepedett le, és „*kevés idő múltával*” (*oligou de khronou*) Levedi a kagán hívására Kazáriába látogatott, és ezt követte az etelközi fejedelmválasztás (Árpád pajzsra emelése). Az ún. első besenyő támadás időpontja vitatott (750, 850, 889, 893). Valószínűnek vélem, hogy csak egy besenyő támadásra került sor 894/896 táján. A 38. fejezet párhuzamos szerkesztése miatt az etelközi (levediai) letelepedés „régén” történt idejéhez kell viszonyítanunk Levedi kazáriai látogatását. Az etelközi fejedelmválasztás után, „*néhány év/valamennyi idő múlva*” (*meta de tinas khronous*) a besenyők a magyarokat elűzték Árpád fejedelemmel együtt, és sor került Morávia elfoglalására, a honfoglalásra. Az időhatározót értelmezték két-három, öt-hat, illetőleg negyven éves intervallumként is. Nézetem szerint nem határozható meg pontosan ez a teljesen bizonytalan időtartam. Az utolsó kifejezés a 38. fejezet végén található. A más (besenyő?) forrásból található tudósítás szerint a besenyők mostani helyén „*abban az időben*” (*en o to tote kairo*) a magyarok laktak (öt folyó vidéke, Etelköz). A 38. fejezet mozaikos, két párhuzamos történetre bontható időszerkezete, a többségében relatív időhatározók, a 3 éves intervallum, valamint a két vezető generáció (Levedi és Álmos, valamint Árpád) említése alapján a 9. század második felére helyezhetjük a konsztantinoszi magyar történetet.